

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

қолы,мысалы Хюррем сұлтан (1502-1558) мемлекеттік істерге қатысып кеңестер беріп отыра,елшілерді өзі қабылдап саяси қайраткерлермен хат алмасуға құқығы болды.Көптеген гарем қыздары тіпті білім жағынан шехзаделарды озып кетер еді.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі

1. "Түркия туралы барлығы"сайтынан мақала [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген <https://www.allaboutturkey.com/harem.html>
2. "Гаремы XIX век"Стефания Лукас [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген https://ridero.ru/books/garemy_xix_vek_1/freeText/#freeTextContainer
3. Структура гарема в Османской империи Ткачева А.В. 2020г.[Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген <https://moluch.ru/archive/302/68322/>
4. Ш. М. Казиев. Наложницы. Тайная жизнь Восточного гарема [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген <https://cyberleninka.ru/article/n/sh-m-kaziev-nalozhnitsy-taynaya-zhizn-vostochnogo-garema/viewer>
5. Түрік зерттеушісі Буну Пайлаштың мақаласы [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген <https://osmanli.org.tr/the-harem-in-the-ottomans/>
6. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген <https://dzen.ru/media/id/5c908553529e8f00b26eb854/jenskaia-ierarhiia-v-gareme-osmanskoj-imperii-5f8a69ac4ab7c3765a5cd1ba>

ӘОЖ 9/94

ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ КҮРЕС ЖОЛДАРЫ

Шакиржанов Темірлан Алимжанұлы

temirlan.shakirzhanov@bk.ru

Л.Н. Гумилёв атындағы Еуразия ұлттық университеті Тарих факультетінің 2 курс студенті

Ғылыми жетекші – Жылқыбаев К.Д.

XXI ғасырда Қазақстан Республикасындағы діни экстремизм геосаяси мақсаттарға қол жеткізу үшін саясаттың бір бөлігіне және сыртқы саяси қызметті жүргізудің құралына айналған күрделі әлеуметтік проблемалардың біріне айналуда. Осы себепті нақты мақаланың өзектілігі күмән тудырмайды. XX және XXI ғғ. тоғысында діни экстремизм проблемалары тек Қазақстанда ғана емес және осы құбылыстарға қарсы іс-қимыл жекелеген мемлекеттер үшін де, жалпы әлемдік қоғамдастық үшін де маңызды мәселелердің біріне айналды. Бұл соңғы уақыттағы террористік акциялардың ауқымы мен сипатына байланысты, олардың мәнін өзгертіп, жеке адамнан және жеке ұлттықтан жалпы адамзаттық және жалпы планетарлық құбылысқа айналғанын көрсетеді. Осыған байланысты осы құбылыстарды еңсерудің барабар әдістерін әзірлеу, олардың алдын алу жолдарын және оларды еңсеру мен жою тетіктерін табу үшін терроризм мен діни экстремизм көріністерінің қазіргі заманғы нысандарының мәнін нақты анықтау қажет.

Сыртқы саяси контексте бұл проблемаға деген көзқарас оны жаһандық және аймақтық сипаттағы халықаралық ұйымдар аясында екіжақты деңгейде өзектендіруден көрінеді. Қазақстан өзін бейбіт қозғалыстар мен бастамалардың бастамашысы ретінде бірнеше онжылдық бойы айқындап келеді. Зерделенетін мәнмәтінде Н. Назарбаев бастамашылық еткен және Астанада өткізілетін Әлемдік діндер съезін атап өту қажет. Бұл іс-шара бір үстел басында түрлі әлемдік конфессиялардың өкілдерін жинай отырып, дәстүрлі діндер арасындағы диалог пен төзімділікті арттыру үшін құрылған. ҚР Президентінің сөйлеген сөздеріне контент-талдау көрсеткендей, олардың 72% - ында "терроризм" немесе "экстремизм" деген сөздер бар. Қазақстан халқына Жолдауының мәтініне сәйкес терроризм қаупі "жаңа жаһандық нақты ахуалдың" сипаттамаларының бірі болып табылады [1].

ҚР Президенті декларациялайтын негізгі саяси пропозицияларды келесіге бөлуге болады: арлық деңгейдегі лаңкестікпен, экстремизммен және радикализммен алдын ала күресу қажеттілігі; осы қатарларға қарсы тұрудың қазақстандық ішкі құралдарын жетілдіру қажеттілігі; терроризм мен экстремизм қаупі алдында ұжымдық қауіпсіздіктің неғұрлым жоғары деңгейіне қол жеткізуге бағытталған халықаралық ынтымақтастықтың қажеттілігі.

Соңғы тармақ Н. Назарбаевтың БҰҰ-ның 70-ші ГА-да сөйлеген сөзін айқын көрсетеді, онда ол БҰҰ қамқорлығымен халықаралық терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимылдың бірыңғай әлемдік желісін құру туралы ұсыныс жасады [2]. Бұл ретте, аталған ұйымдардың қазіргі сын-тегеуріндер мен қатарларға қарсы іс-қимылда тиімділігі жеткіліксіз екендігі және олардың құралдарын жаңартуды қажет ететіндігі атап көрсетіледі: терроризм мен экстремизмге қарсы күрестің тактикасы мен құқықтық шеңберін айқындайтын зорлық-зомбылық экстремизмі мен терроризмге қарсы күрес жөніндегі жан-жақты қамтылған Конвенцияны қабылдау, деструктивті ұяшықтарды қаржыландыруға қарсы іс-қимыл бойынша бірлескен жұмыс жүргізу, шекараларды насихаттау және заңсыз кесіп өту.

Іс жүзінде біздің мемлекеттеріміздің әрқайсысында экстремизмге қарсы іс-қимыл және оның алдын алу бойынша стратегия қалыптастырылған: мысалы, Қазақстанда бұл 2018-2022 жылдарға арналған Діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі екінші мемлекеттік бағдарлама. Бізде, көршілерімізде және жақын серіктестерімізде радикалдану траекториялары, қоғамның экстремистік идеологиядан қорғалу дәрежесі туралы айтарлықтай білім базасы жинақталған.

Жалпы, Қазақстан саяси дискурсында мемлекет халықаралық терроризммен күресте жетекші рөл атқарады, "қорғаушы" болып табылады. Сонымен қатар, бұл тұжырымдама азаматтық қоғамның мемлекетке тиесілі екендігін, үкіметтік емес ұйымдардың күш-жігерін және әрбір жеке азаматтың жоғары сана-сезімін көздейді.

2016 жылдан бері байқалып отырған "жалғыз қасқыр" практикасының кеңеюі терроризмді қабылдаудан тек ұйымдасқан құрылымдардың қызметі призмасы арқылы бас тартуға мәжбүр етеді және терроризм мен зорлық-зомбылық экстремизмін, олардың табиғаты мен драйверлерін анықтау мәселесін тағы бір рет өзекті етеді. Негізгі проблема радикалдану, экстремизм және терроризм ұғымдарына нақты, біріздендірілген және жалпы қабылданған анықтама беру іс жүзінде мүмкін еместігінде болып отыр. Көп жағдайда бұл ұғымдар интуитивті санатқа жатады. Радикалды идеялар мен ұстанымдарға, ал экстремалды – іс-әрекеттерге қатысты түсінікке қатысты салыстырмалы ымыраға қол жеткізілді.

Бұл құбылыстардың мәнін анықтау мен түсінудегі қиындықтарды ішінара түсіндіруге болады. Біріншіден, зорлық-зомбылық экстремизмі мен терроризмді талдау мәселелерімен ғылыми білімнің әртүрлі салаларындағы ғалымдар: саясаттанушылар, заңгерлер, әлеуметтанушылар, психологтар, экономистер және т.б. айналысады. Харви Кушнер ХХ ғасырдың соңғы ширегінде терроризм туралы пайымдаулардағы объективтілікке қол жеткізудің қиындықтары туралы жазды, терроризмді зерттеу жаһандық саяси өзгерістерді талдауды білдіреді, бұл өз кезегінде әртүрлі ғалымдарға, журналистерге, саясаткерлерге басқаша көрінеді [3]. Екіншіден, тәжірибе көрсеткендей, зорлық-зомбылық экстремизмі мен терроризм құбылысының көптеген себептері мен көріністері бар, бұл "априори мүмкін емес" жалпы теориясын жасауға мүмкіндік береді [4]. Үшіншіден, сараптамалық дискурсты талдау құбылыстың коннотациясы және, тиісінше, оның анықтамасы белгілі бір құбылыс бағаланатын "Архимед нүктесіне" байланысты екенін көрсетеді. Экстремизмнің көбінесе саяси қызмет саласына жататындығын ескере отырып, "Архимед нүктесі" орналасқан жазықтық, әдетте, идеологиялық болып табылады. Осы факторды көрсететін мысалдарды Питер Колеман мен Андреа Бартоли талдады. Хрестоматиялық мысал ретінде авторлар Нельсон Манделаның қызметіндегі жеке кезеңді бағалайды [5]. Зерттеушілер сонымен бірге құбылысты бағалау әр түрлі тарихи кезеңдерде жеке деңгейде де, бүкіл қауымдастық деңгейінде де өзгеруі мүмкін екендігіне назар аударады [6].

Радикалдану процесі әлі де аз зерттелген. Мұның себебі радикалдану жеке деңгейде жүреді, жеке сипатқа ие және көбінесе болжауға болмайтын және әрдайым ерекше

жағдайлардың жиынтығына реакция ретінде жүзеге асырылатын "жабайы карта" ретінде ұсынылуы мүмкін.

Экстремизм мен терроризмнің қайнар көзі ретінде діни радикализмнің таралу проблемасы бүгінде жекелеген мемлекеттер үшін ғана емес, жалпы халықаралық қоғамдастық үшін де өзекті болып отыр. Мұны радикалды діни көзқарастардың әсерінен жасалған террористік актілер санының едәуір өсуі және соның салдарынан осындай әрекеттерден келтірілген залалдың едәуір артуы дәлелдейді. Қалыптасқан жағдайда әртүрлі мемлекеттердің күш-жігерін және діни радикализмге қарсы тұруға бағытталған халықаралық қоғамдастықтың интеграциясының мысалдарын зерттеу қажет. Мұндай зерттеулердің нәтижелері ұсыныстар әзірлеуге, үздік шетелдік тәжірибені бейімдеуге және қолданылып жатқан шаралардың тиімділігін арттыруға көмектеседі. Мақаланың негізгі бөлігі діни радикализмге қарсы іс-қимылдағы шетелдік тәжірибені және осы саладағы мемлекеттік институттардың, азаматтық қоғамның және БАҚ-тың ынтымақтастығын шолуға арналған. Зерттеу АҚШ, Ұлыбритания, Германия және басқа да дамыған елдердің діни радикализм көріністеріне қарсы күресте қоғамның күш-жігерін үйлестіру жөніндегі тәжірибесін қарастырады. Жастар саясатын жүзеге асыру тәжірибесін бағалауға, соның ішінде зерттелетін тақырып бойынша мақсатты жобалар мен бағдарламалар түрінде бағалауға ерекше назар аударылды.

Қоғамның жеке, кішігірім бөлігінде қалыптасқан өмір салты, әлеуметтік немесе саяси сипаттағы оқиғалар туралы радикалды көзқарастардың көрінісі адамзаттың бүкіл тарихымен бірге жүрді. Адамның өзін-өзі танытуының бұл ерекшелігі, әрине, рухани саланы айналып өтпеді. Өзінің қалыптасуы мен дамуының әртүрлі кезеңдерінде оның негізгі догмаларын арандатушылық түсіндіруде көрсетілген радикализмнің көріністеріне тап болмаған дінді табу қиын. Сонымен бірге, діни радикализм тек әртүрлі конфессиялар арасындағы қақтығыстарға ғана емес, сонымен бірге бір конфессия ішіндегі қақтығыстарға да әкелді. Діннің маргиналдануының негізгі себептерінің бірі ғылымның, білімнің, мәдениеттің және қоғамдық өмірдің басқа салаларының діннен ұзақ уақытқа созылуы деп атауға болады. Бұл өз кезегінде жоғалған позицияларды қайтаруға бағытталған процестерді бастады, олардың кейбіреулері радикалды экстремистік көзқарастардың пайда болуына әкелді. Алайда, радикализмді діннің туындысы ретінде түсіндіруге немесе қабылдауға жол берілмейтіндігін байқау әділетті, керісінше оны экстремизм мен терроризмнің таралуындағы таза насихаттық факторға жатқызуға болады. Діни радикализм қолданыстағы діни догмаларды жаңа идеялармен алмастырады және толықтырады, ал радикалды топтар шын мәнінде квази-діни бола отырып, діннен алынған атрибуттар мен ырым-жырымдармен синкретикалық құрылымдар ретінде әрекет етеді [7].

Ғылымның қарқынды дамуы және ақпараттық ғасырдың басталуы XX ғасырда пайда болған процестердің катализаторына айналды, бұл өз кезегінде радикалды және экстремистік көзқарастармен діни ағымдар санының күрт өсуіне әкелді.

Халықаралық қауіпсіздікке төнген қатер ретінде діни радикализм салдарының маңыздылығы әлемдік қоғамдастықтың осы құбылысқа қарсы іс-қимыл мәселелерінде артып отырған алаңдаушылығын айқындап береді. Сонымен бірге, халықаралық құқық "діни радикализм" ұғымын пайдаланбайды, керісінше оның тек экстремистік және террористік әрекет түріндегі көріністеріне көбірек назар аударатынын атап өткен жөн. Экстремизмге, оның ішінде діни экстремизмге қарсы күрес жөніндегі халықаралық құқықтың маңызды актілерінің бірі 2001 жылы қол қойылған Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясы болып табылады. Бұл құбылыстармен күрес Шанхай ынтымақтастық ұйымының басым мақсаттарының бірі болып табылады [8].

Діни радикализм мәселелерін зерттеумен айналысатын ірі коммерциялық емес үкіметтік емес халықаралық ұйымдардың бірі 2008 жылы Ұлыбританияда (Лондонда) құрылған радикалдану мен саяси зорлық-зомбылықты зерделеу жөніндегі халықаралық орталық ("The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence") болып табылады. Орталық өзінің миссиясымен халықты ағартуды, сондай-ақ радикализм мен саяси зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің неғұрлым тиімді әдістерін іздеуде мемлекеттік органдарға

көмек көрсетуді айқындады [9].

Орталықтың зерттеу бағдарламаларының ішінде қаржыландыру арналарын, радикалды діни ағымдардың ақпараттық стратегиясы мен тактикасын (негізінен Азия және Таяу Шығыс елдерінде) зерделеу, сондай-ақ әртүрлі елдердегі діни радикалды топтардың санына тәуелсіз бағалауды жүзеге асыру бар. Радикалдану мен саяси зорлық-зомбылықты зерделеу жөніндегі халықаралық орталықтың зерттеу нәтижелері осы мәселе бойынша БҰҰ-ның мамандандырылған іс-шараларында баяндалады және халықаралық қауіпсіздік пен діни радикализмнің түрлі проблемаларын эмпирикалық негіздеу үшін "ауқымды деректер" мүмкіндіктерін пайдалануға мүмкіндік береді. Ұқсас ұйымдар өңірлік интеграция шеңберінде де құрылады. Мәселен, 2011 жылдан бастап Еуроодақта Еурокомиссияның бастамасы бойынша радикалдану туралы Еуропалық хабарлау желісі (Radicalisation Awareness Network) жұмыс істейді, оның мүмкіндіктері қатысушы елдерге діни радикализм мен экстремизм көріністері, олардың күресу және алдын алу әдістерінің тиімді практикалары туралы өзекті ақпаратпен алмасуға мүмкіндік береді. Желіге жергілікті жерлерде діни радикалданудың нақты фактілерін қадағалайтын түрлі қызмет салаларынан мыңға жуық маман енгізілген [10].

Қазақстан Республикасы БҰҰ-ның терроризмге қарсы күрес жөніндегі 19 қарарының 15-ін ратификациялай отырып, халықаралық ынтымақтастыққа белсенді қатысады. Тұңғыш Президент Н.Ә. Назарбаевтың БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесіне мүше елдерге үндеуінде көрсетілген ұсыныстарды іске асыру нәтижелері бойынша Жаһандық терроризмге қарсы коалицияны қалыптастыру жөніндегі негізгі құжат ретінде "терроризмнен азат әлемге қол жеткізу үшін мінез-құлық кодексінің" жобасы әзірленді. Қазақстан БҰҰ-ға мүше елдердің халықаралық діни террористік ұйымдарға, оның ішінде "Талибан", "Әл-Каида" және "ИШИМ" - ге қарсы іс-қимыл саласындағы күш-жігерін шоғырландыруға бағытталған санкциялық комитеттерге қатысады. Бұл ретте кейіннен олардың зорлық-зомбылық экстремистік және террористік актілер жасауының әлеуетті мүмкіндігін туғызатын Қазақстан Республикасы азаматтарының радикалдану проблемасы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін өзекті қатер болып табылады. Діни радикализмге қарсы іс-қимылға мемлекеттің, азаматтық қоғамның және бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуының шетелдік тәжірибесін зерделеу қаралатын проблеманы табысты шешу үшін қазақстандық қоғамның жағдайларына бейімдеуге болатын үздік практиканы анықтауға мүмкіндік береді.

Дамыған елдерде мемлекеттік деңгейде діни радикализмнің алдын алу проблемаларына көп көңіл бөлінеді. Мұны мемлекеттік және құқық қорғау органдары жүйесінде арнайы функционалдық құрылымдардың қалыптасуы дәлелдейді. Осылайша, АҚШ-та экстремистік топтардың нәсілдік-этникалық дұшпандық себептері бойынша жасаған қылмыстарының алдын алу жөніндегі ұлттық орталық құрылды. Оның өкілеттігіне осындай қылмыстардың жасалу серпіні мен себептерін бағалау, сондай-ақ мемлекеттік және құқық қорғау органдарының оларды анықтау, ашу және алдын алу жөніндегі жұмысы үшін арнайы ұсынымдар дайындау кіреді.

Көптеген мемлекеттердің ұлттық құқықтық жүйелерінде АҚШ пен Батыс Еуропа елдерінде "жек көрушілік сөздер" (hate speech) және "жек көрушілік қылмыстар" (hate crime) деп аталатын экстремистік қылмыстар үшін жауапкершілікті күшейтуге ерекше назар аударылады. "Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы" Қазақстан Республикасының Заңына ұқсас құқықтық актілер мұндай мемлекеттердің құқық жүйесінде жоқ екенін атап өткен жөн. Негізгі тезис-мұндай актілердің ережелері азаматтардың негізгі құқықтарын, мысалы, сөз бостандығына қайшы келуі және зиян келтіруі мүмкін. Сонымен қатар, қазіргі заманғы көптеген мемлекеттердің конституцияларында кез келген кемсітушілікке, оның ішінде діни тиесілік белгілері бойынша тыйым салынғанына қарамастан, осы мемлекеттердің ұлттық құқығының басқа нормаларында ұйымдар мен жеке тұлғалардың діни өшпенділікті немесе кемсітушілікті насихаттау жөніндегі қызметіне, діндарлардың діни сезімдерін қорлауға, ұлттық бірлік сезімін бұзуға, экстремистердің, сепаратистер мен террористердің қызметін қолдау мен насихаттауға тыйым салу көзделеді [11].

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы геосаяси сипаттағы оқиғалар Азия

мен Таяу Шығыс елдерінен діннің адам өміріне дәстүрлі түрде қатты әсер ететін көші-қон процестерінің жандануына әкелді. Еуропа мен Американың дамыған елдерінде дүниеге келген "мигранттардың" келесі ұрпағы Батыс әлемінің құндылықтары мен олардың рухында тәрбиеленетін дәстүрлі дінінің консервативті көзқарастары арасындағы күрт қақтығысқа ұшырады. Соңғысын таңдау белгілі бір әлеуметтік мәртебеге жетудегі дұрыс емес бейімделулерге және негізсіз үміттерге әкеледі, бұл көбінесе жастардың экстремистік діни топтарға қатысуына себеп болады. Осыған байланысты дамыған елдерде жастар арасында діни радикализм идеяларының таралуының алдын алу бойынша жұмыс жүргізілуде.

Мемлекет жастар саясаты аясында экстремизмнің алдын алуға бағытталған жастармен жұмыс жөніндегі түрлі бағдарламаларға бастамашы болады. Мәселен, Ұлыбританияда жас мұсылмандарды волонтерлік қызметке тартуға, муниципалдық көшбасшылық мектептерге қатысуға мүмкіндік беретін "Muslim Youth Development Partnership" жобасы іске асырылуда [12]. Ұлыбритания басшылығы білім беру ортасында түрлі дін өкілдеріне толерантты қарым-қатынасты дамытуға үлкен көңіл бөледі, мұғалімдер үшін біліктілікті арттырудың тақырыптық курстарын үнемі ұйымдастырады, білім беру мекемелерін діни негіздегі зорлық-зомбылық пен экстремизм фактілері анықталған жағдайдағы мінез-құлық туралы егжей-тегжейлі нұсқаулықтармен қамтамасыз етеді.

Көші – қон проблемалары салдарынан мұсылмандық радикалды көзқарастың алдын алу өзекті болып табылатын Еуропа елдерінде бүгінде Ислам қоғамдастығының пікір көшбасшыларымен, бірінші кезекте-діни көшбасшылармен және имамдармен өзара іс-қимыл жүйесі белсенді жолға қойылған. Террористік немесе экстремистік әрекеттер фактісі бойынша аналар айыптау сипатындағы фатвалар шығарады. Осындай бастамалар Италия, Франция, Германия, Нидерланды, Ұлыбритания және Испанияда өзінің тиімділігін дәлелдеді. Мұндай күш-жігер, бір жағынан, мешіттер мен діни орталықтар, екінші жағынан, жергілікті құқық қорғау органдары мен муниципалды басқару органдары арасындағы қатынастарды нығайтуға негізделген.

Соңғы жылдар аймақтағы барлық елдерде заңнаманы қатандатумен сипатталды. Қазақстанда реформалар шетелдегі әскери іс-қимылдарға қатысатын азаматтарды жазалау шараларына және содырлар мен экстремистерді даярлауға қатысты болды, оған қылмыстық жауапкершілікке үш жылдан өмір бойына бас бостандығынан айыру және өлім жазасы кіреді [13].

Мемлекеттік органдардың өкілдері заңнамалық базадағы проблемаларды анықтамалардың жетіспеушілігі деп санайды. ҚР-да экстремизмді "экстремистік әрекеттер жасау" немесе "экстремистік деп танылған ұйымдар атынан әрекеттер жасау" деп атайды [14]. Осылайша, мұндай заңдарды қолдану шекаралары тым бұлдыр болып шығады және құқық бұзушылықтардың кең спектрін қамтиды: толыққанды Террористік әрекеттен бастап, азаматтардың ұлттық қадір-қасиеті мен имандылығына гипотетикалық қауіпке дейін.

ҚР азаматтарын экстремистік және террористік ұйымдардағы құқыққа қарсы әрекетке итермелейтін себептердің арасында ресми тұлғалар:

- қолайсыз әлеуметтік-экономикалық орта;
- діни сауаттылықтың жеткіліксіздігі;
- жалған діни топтардың деструктивті қызметі.

Ел басшылығы мемлекеттік органдардың ҰЕҰ-мен ынтымақтастығын кеңейту қажеттілігін бірнеше рет атап өтті, әсіресе жастар арасында радикалданудың алдын алуда қоғамдастықтар мен отбасылардың рөлі атап өтілді. Алайда, бүгінгі күні ҚР-да діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама шеңберінде негізінен Күштік және тыйым салу шаралары қолданылады [15]:

- жеке сайттар мен беттерді қуат құрылымдарымен блоктау (төмен өнімділікке байланысты сынға ұшырайды);

- ҚМДБ сайттары (бүгінде ҚМДБ филиалдарының 25-тен астам интернет-ресурстары және олардың танымал әлеуметтік желілердегі аккаунттары, рухани-ағартушылық сайттары

жұмыс істейді);

- ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің Дін істері комитеті жүргізетін мониторинг. Ведомство талдаушылары қауіпті интернет-ресурстардың күнделікті мониторингін жүзеге асырады;

- құрамында дін қызметкерлері, теологтар, педагогтар, психологтар және т.б. бар 700-ден астам ақпараттық – насихаттау топтары жұмыс істейді (2013 жылдан бастап қызметі туралы ашық есептер жоқ) - дәрістер өткізіледі, баспа материалдары жарияланады.

Радикалды діни ұйымдардың коммуникациялық стратегиясы кең аудиторияға бағытталған, трансұлттық сипатқа ие және Интернетті пайдалануға негізделген. Бұл ақпараттың үлкен көлемін жедел орналастыру, оқырманға әсер ететін аудиовизуалды құралдардың бүкіл арсеналын пайдалану және насихаттау шығындарын едәуір үнемдеу мүмкіндігімен байланысты. Сонымен бірге, Ұлыбританияда жүргізілген зерттеу радикалды діни ұйымдардың интернет-сайттарына кірушілер көбінесе осы ұйымдардың идеялық қондырғыларымен және бағдарламалық ережелерімен алдын ала таныс адамдар болатынын анықтауға мүмкіндік берді.

Осылайша, діни радикализмге қарсы тұрудың шетелдік тәжірибесін талдау осы мақсатқа жету үшін мемлекеттің, азаматтық қоғамның және бұқаралық ақпарат құралдарының күш-жігерін біріктірудің қажет еместігін көрсетеді. Дамыған елдерде діни экстремизмнің алдын алу тиісті ведомствоаралық және институтаралық өзара іс-қимылды қамтамасыз ете отырып, Нормативтік-құқықтық реттеу, азаматтық қоғам институттарымен әлеуметтік әріптестік және ақпараттық кеңістікті бақылау тетіктерінің интеграциясына құрылады. Зерттеу көрсеткендей, эмпирикалық тәжірибені жинақтау мен бағалауға және тиімді тәжірибелерді анықтауға ықпал ететін діни радикализмге қарсы тұру мәселелерін зерттеу саласындағы ғылыми-зерттеу жұмысы ерекше маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2015 жыл 30 қараша. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: <http://www.akorda.kz/ru/addresses/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-30-noyabrya-2015-g>

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың БҰҰ Бас Ассамблеясының 70-ші сессиясының жалпы дебатында сөйлеген сөзі // ҚР Президентінің ресми сайты. 29.09.2015. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: <http://www.akorda.kz>.

3. Герман, Мэтью. "Әлемдегі террористік шабуылдар саны 2011 жылдан бастап ең төменгі деңгейге дейін азайды". HIS Markit, 23 қаңтар 2019 жыл. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: <https://ihsmarkit.com/research-analysis/worldwide-terrorattacks-shrink-to-lowestlevel-since-2011.html>

4. Кушнер, Харви Вольф. "Терроризмнің болашағы: жаңа мыңжылдықтағы зорлық-зомбылық". Thousand Oaks: Sage Publications Inc., (1998): 4 бет.

5. "Терроризм туралы оқырман: Тарихи антология" / ред. В. Лакер, Ю. Александра. NY: New American Library, (1987): 183 бет.

6. Коулман, Питер, Бартоли, Андреа. "Экстремизмге қарсы күрес". Халықаралық ынтымақтастық және жанжалдарды шешу орталығы. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: https://www.tc.columbia.edu/i/a/document/9386_WhitePaper_2_Extremism_030809.pdf

7. Козлов М. В. Таяу Шығыстағы саяси радикализмдегі діни фактор, автореферат дисс.-М., 2013. - 27 бет.

8. Сигарев А. В. Экстремизмге қарсы іс-қимылды құқықтық реттеу: дәрістер курсы. - Новосибирск, 2015 ж. - 120 бет.

9. Радикалдану және саяси зорлық-зомбылықты зерттеу жөніндегі халықаралық орталықтың ресми сайты [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: <https://icsr.info/about-us>,

10. Гегель Л. А., Казакова Е. О., Косых О. И. Мемлекеттік жастар саясаты: шетелдік экстремизмді жеңу тәжірибесі // Жоғары мектеп хабаршысы. - 2016. - №5. - 59-64 бет.
11. Бокстетт С. Жиһадшы террористердің коммуникацияларды стратегиялық басқару әдістерін қолдануы. The Marshall Center Occasional Paper Series. - 2008. - № 20. - 14-22 бет.
12. Хайнц Р., Бюринг О. Жастар назарда // Per Concordiam. Зорлықтық Экстремизммен күрес. 2013. - Т. - № 1. - 29 – 33 бет.
13. Қырғызстанда жалдамалы жұмыс үшін қылмыстық жауапкершілік күшейтілді / 28.07.2015 жыл; ҚР Қылмыстық кодексі. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252#sub_id=1720000.
14. Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы N 31-III Заңы. [Электронды материал]. Сілтеме бойынша келтірілген: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865.
15. Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 24 қыркүйектегі Қазақ Республикасындағы діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік бағдарлама туралы N 648 Жарлығы.